

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas

DĖL LIETUVIŲ DVIKAMIENIŲ ASMENVARDŽIŲ KAMIENO *gerd-* AUTENTIŠKUMO

On the authenticity of the Lithuanian compound proper name stem
gerd-

Anotacija. Straipsnyje svarstoma lietuvių dvikamienių vardų kamieno *gerd-* kilmė ir siekiama pagrįsti, kad *gerd-* yra antrinis kamienas, atsiradęs šaltiniuose užrašant onimus rusėnų ir lenkų kalbomis.

Raktažodžiai: lietuvių kalba; onomastika; asmenvardis; onimas; dvikamienis asmenvardis; dvikamienio asmenvardžio trumpinys; kamienas; pavardė.

Abstract. This article deals with the issue of authenticity of the Lithuanian compound proper name stem *gerd-* and the proposal presented is that the stem *gerd-* is a secondary variant of *gird-* that arose in the process of writing Lithuanian onyms in Old Russian and Polish documents.

Keywords: Lithuanian; onomastics; personal name; onym; compound proper name; compound proper name abbreviation; stem; surname.

1. Lietuvių dvikamienius asmenvardžius su kamieniu *gerd-* liudija pavardės, kur *gerd-* užima pirmojo, plg. pvd. *Geřdvainis*, *Gerđvilà*, ar antrojo, plg. pvd. *Eigeřdas*, dėmens pozicijas. Šio kamieno kilmė LPŽ (1, 655) autoriams nebuvo aiški, tačiau jie atsargiai spėjo *gerd-* kilus iš *gird-*. Zigmas Zinkevičius (2008, 92), pateikęs lie. avd. *Gerđvainas*, *Gerđvilas* ir *Daugeřdas*, manė, kad *gerd-* galima sieti su lie. *geřdas* ‘garsas, žinia’, laikyti perdirbtu iš *gird-*, nors dėl išblukusios reikšmės, balsių kaitos jis gali būti ir veldinys. Taigi *gerd-* turi kelis nelygiaverčius kilmės aiškinimus.

Onomastikos darbuose lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai su *gerd-* nėra dažnai skiriami. Greičiausiai dėl pavardės Pranas Skardžius (1996, 439) minėjo avd. *Gerđvilà*, kurio kamienų onimas yra ir Kėdainių r. oikonime *Gerđvilai*. Zinkevičius (2008, 92) taip pat skyrė asmenvardžius su pirmuoju kamieniu *gerd-* pagal pavardes, o avd. *Daugeřdas* – pagal Šakių r.

oikonimą *Daūgerdiškiai*. Dėl to *gerd-* tikrumas kelia abejonių, nes atrodo, kad tyrėjai teikė šio kamieno asmenvardžius vien dėl oficialaus jų statuso, nors visi minėti onimai turi tų pačių kitų kamienų atitikmenis su *gird-*, plg. pvd. *Daūgirdas, Eīgirdas, Giřdvainis, Girdvilà*, su kuriuo sudaryti ir kitų kamienų sudurtiniai onimai.

Darbuose, kur tiriami iš publikuotų ir rankraštinų šaltinių surinkti anks-tesnių amžių asmenvardžiai, prie dvikamienių vardų su *gird-* pasitaiko nurodytų skirtingai perteiktų šio kamieno onimų. Be dažniausiai <*gird-*> užrašomų asmenvardžių, kartu minimi vardai, kurių dėmuo užrašytas <*gierd-*>, pvz., *Dowgierdowicz* (Ragauskaitė 1999, 149), *Tawtigierd* (Leskien 1909, 338), ar <*gerd-*>, pvz., (gen. sg.) *Довгєрда* (Jurkėnas 1966, 90), *Wizgerd* (Leskien 1909, 351), nors pastarųjų užrašymų pasitaiko mažiau. Iš to matyti, kad be onimų su <*gierd-*>, istorinius asmenvardžius, užrašytus su <*gerd-*>, tyrėjai laiko onimų su *gird-* variantais. Akivaizdu, kad šaltiniuose yra daugiau vardų, užrašytų su *gerd-*, nei žinoma iš pavardžių, vietovardžių, kurie turi kitą tą patį kamieną kaip ir asmenvardžiai su *gird-*. Tai ir skatina lietuvių onimus su *gerd-* matyti šaltiniuose skirtingai užrašytų asmenvardžių su kamieniu *gird-* kontekste.

Dėl to straipsnyje siekiama pagrįsti mintį, kad *gerd-* yra iš *gird-* kilęs antrinis kamienas, kurio autentiškumo klausimas spręstinas iš onimų užrašymų, o atsiradimo priežastys slavų kalbų šaltiniuose gali būti skirtingos. Tokia *gerd-* kilmė grindžiama publikuotų šaltinių, IAK, IVK, IVDK ir onomastikos darbų onimais.

2. Juozo Jurkėno (1966, 60), daugiausiai tyrusio rusėnų kalba rašytos Lietuvos Metrikos dvikamienius vardus, darbe kartu su kamieno *gird-* onimais pateikti vien <*gerd-*> užrašyti pirmųjų kamienų *dau-*, plg. (gen. sg.) *Довгєрда*, ir *ei-*, plg. *Ейкєрдовичь*, asmenvardžiai¹. Laikant <*gerd-*> kamieno *gird-* variantu kyla klausimas, kaip tokių užrašymų atsirado. Ninos Borowskos (1955, 8) nuomone, jie nėra šaltinių klaidos, nes ji pati, remdamasi kunigaikščio *Algirdas* vardo paminėjimais, teigė, kad variantų su <*gerd-*> atsirado *gird-* rusėnų kalba perteikus <гѣрдѣ>, nes <ѣ> atitiko trumpuosius balsius /i/ ir /e/. Vėliau iš formos *Ольгєрд(ѣ)* kilusi lenkų forma *Olgierd* parodo, kad dalį vardų su <*gierd-*> lenkai gavo perėmę rusėniškus užrašymus su <*gerd-*> (Borowska 1955, 8)².

¹ Jurijus Kuznecovas (1896, 41) kunigaikščių avd. *Гердень, Ольгєрдѣ* nurodė prie kamieno *gird-* vardų, taigi žemaičių asmenvardžių su <*gerd-*> jis nelaikė autentiškais onimais.

² Augusto Leskien o veikale (1909, 330) irgi minimas avd. *Algirdas*, kurio antrasis

Zinkevičius (1977, 100), tyręs XVII a. Vilniaus miesto antroponimus, pastebėjo, kad juos užrašant lenkiškai *i > e* prieš *r, l, m, n*³, ir lietuvių kilmės asmenvardžių rinkinyje pateikė onimų, kurių /i/ perteiktas ir <ie>, <e>. Tai matyti iš kamieno *kil-* (be <kil->, plg. *Kilbarowna*), užrašyto <kiel->, plg. *Kielbor*, ir <kel->, plg. *Kelborowa* (Zinkevičius 1977, 155), šaknies *žirn-* (be <žirn->, plg. *Žirnelis*), užrašytos <ziern->, plg. (g. sg.) *ziernikowny*, ir <žern->, plg. *Žernelis* (Zinkevičius 1977, 225), bei kt. Šis reiškinytis matyti ir iš kitų tyrėjų publikuotų lenkiškai užrašytų istorinių onimų: XVII a. Molėtų regiono oikonime *Gilūžiai* aptariamasis balsis perteiktas <ie>, plg. *de Giehuzy*, ir <e>, plg. *de Gehuzy* (Garliauskas 2004, 159), XVII-XVIII a. Punios parapijos oikonime *Gireikónys* – <ie>, plg. *Giereykance*, ir <e>, plg. *de Gereykany* (Palionis 2008, 193)⁴.

XVII-XVIII a. užrašymai Nočioje (IAK duomenys) rodo, kad avd. *Daūgirdas* antrąjį dėmenį, dažniausiai perteikiamą <gird->, plg. *Michael Dawgird*, *Ludowici Dowgird*, pasitaikė užrašyti ir <gerd->, plg. *Benedictus Dawgerd*, <gierd->, plg. *Michael Dawgierd*. Dėl tuo pačiu laikotarpiu pasikartojančiais vardais paminėtų žmonių manytina, kad skirtingais onimų su *gird-* variantais galėjo būti užrašyti ir tie patys asmenys. Tai patvirtina, kad dvikamienių asmenvardžių su <gerd->, kaip ir su <gierd->, atsirado lenkiškai užrašius onimus su *gird-*. Dėl to onimai su /i/, kuris lenkiškai buvo perteiktas <e>, <ie>, analizuotini kartu, o onimai, kurių kamieno medialė skiriasi <i>, <e> ir <ie>, gali būti interpretuojami ir vien kaip /i/ užrašymo variantai.

3. Tokiame užrašymų kontekste svarstant sudurtinių pavardžių kamieno *gerd-* autentiškumą matyti, kad šios pavardės yra skirtingo dažnumo ir, LPŽ duomenimis, paplitusios po visą Lietuvą – jų yra Vakarų, Vidurio ir Rytų Lietuvoje. Retesnė žemaičių pvd. *Geřdvainis* Grg, YI⁵ yra gausiai paliudytų to paties kito kamieno pavardžių su *gird-*, plg. pvd. *Giřdvainas* End, Klp, *Giřdvainis* Akm, Als, Krž, Lž, Nv, Pln, Plt, Pp, Sd, Skd, Skdv, Trk, Trš, Tv, Žd, *Giřdvainis* Grz, Lk, Tl, Vgr, Žr, *Girdvainis* Krp, Krtv, *Girdvainis* Kn, Šl,

dėmuo kartą užrašytas <gerd>, plg. avd. *Algerd*, kitą – <gierd>, plg. avd. *Olgierd*, ir pastarasis pavadintas sulenkintu vardu.

³ Iš Zinkevičiaus pavyzdžių matyti, kad ir *i > ie* laikytas *i > e* užrašymo variantu.

⁴ Minėtini Maciejauskienės (2009, 177–178) nurodyti dviejų kaimų *Pagėrniavė* I, II XVII a. užrašymai istorijos šaltiniuose su <giern->, plg. *Pogierniewo* ir kt., ir <girn->, plg. *Pogirnewo* ir kt., leidę Maciejauskienei suabejoti lyties su *e* autentiškumu.

⁵ Pavardžių paplitimo duomenys teikti pagal LPŽ vartojamas vietovių santrumpas, nenurodant atvykėlių asmenvardžių. Pavardes turinčių šeimų skaičiai neminimi, kadangi jie atspindi vien atskiros laikotarpio statistiką.

Trak areale, kurios koncentruojasi žemaičių, ypač šiaurės, plote, nors jų yra pas vakarų aukštaičius ir kitur. Dažnesnės kamieno *gerd-* pavardės su kamieniu *vil-* (ir variantu *vyl-*) paplitusios vakarų, plg. pvd. *Gerdivilà* Bb, Čk, Jon, Kdn, Kn, Rdd, Št, *Gerdivilas* Vlkj, *Gerdivilis* Kn, ir rytų, plg. *Gerdivilis* Aln, Švnč, *Gerdivylis* Gdr, aukštaičių arealuose, kuriuose fiksuota pavardžių su *gird-*: plg. vakarų aukštaičių pvd. *Girdvilas* Pg, rytų aukštaičių pvd. *Girdvilà* Ut, *Girdvilis* Blnk, *Girdvylis* Mlt. Vakarų aukštaičių pvd. *Eīgerdas* Šl taip pat yra viename iš pvd. *Eīgirdas* Dt, Kdn, Kn, Kp, Krš, Lk, Lkv, Pš, Rdn, Rgv, Šll, Št, Trš, Vb paplitimo arealų – vakarų aukštaičių plote.

Pavardėms su *gerd-* variantiškos tokių pačių kitų kamienų pavardės su *gird-*, esančios tuose pačiuose arealuose, o skirtingas jų dažnumas greičiausiai atspindi nusistovėjusias ir išplitusias formas. Vis dėlto yra atvejų, kai iš vietovės, kurioje fiksuota pavardė su *gird-*, užrašytas asmenvardis su <gerd->; tą atspindi žemaičių pvd. *Daūgirdas* Akm, Vks ir 1882 m. fiksuoti to paties pirmojo kamieno asmevardžiai su <gerd->, plg. *Довгердъ Адамъ Адамовичъ* Akm (IAK), *Довгердъ Райнолдъ Антоновичъ* Vks (IAK). Ragauskaitė (2005, 117, 123) pateikė iš XVI–XVII a. Kauno kamieno *dau-* asmenvardį, kurio kitas dėmuo užrašytas <gird->, plg. *Dowgird*, ir <gerd->, plg. *Daugerdanijs*, nors dabar žinoma vien pvd. *Daūgirdas* Kn. Iš vakarų aukštaičių šiauliškių arealo, kur *gird-* atžvilgiu dominuoja kamieno *gerd-* pavardės su antruoju dėmeniu *vil-*, pagal IAK yra vien jų užrašymų su <gird->, plg. *Gierdwił* (Skaruliai), *Gierdwiło* (Žeimiai) ir kt. Iš Sedos, kur paplitusi pvd. *Girdvainis*, IAK fiksuota 1816 m. onimų su antruoju kamieniu *vain-*, kurių pirmasis dėmuo užrašytas ne tik <gird->, plg. *Jan Girdwojn*, *Antoni Girdwojn*, bet ir <gierd->, plg. *Ludwik Gierdwojn*, *Tadeusz Gierdwojn*. Tai patvirtina, kad šaltiniuose galima rasti asmenvardžių, kuriuos tęsiančių pavardžių iš tų pačių vietovių kamieniai *gerd-* ar *gird-* anksčiau buvo perteikti ir kitomis formomis nei yra nusistovėjusios dabar.

Vietovardžiai, kurie turi *gerd-*, šaltiniuose užrašyti įvairiai. IVK duomenimis, aptariamasis Šakių r. oikonimo *Daūgerdiškiai* dėmuo užrašytas <gierd->, plg. *Dowgierdyszki* 1881 m., *Daugierdyszki* 1912 m., <gird->, plg. *Dowgirdyszki* 1881, 1916 m., ir <gerd->, plg. *Довгердъишкы* 1887, 1910 m. Taip pat Biržų r. oikonime *Ėgerdiškis* šis dėmuo užrašytas ne tik <gerd->, plg. *Egerdyszki* 1917–1918 m., bet anksčiau ir <gird->, plg. (gen. pl.) *Eigirdyszek* 1714 m.⁶, *Eygirdiszki* 1784 m. Dabartinių toponimų dėmens *gird-* užrašy-

⁶ Dėl /ei/ užrašymo <e> paveldimuose asmenvardžiuose slavų kalbomis žr. Zinkevičius (1977, 98).

mai irgi varijuoja. Tai rodo Trakų r. esančios *Daugirdiškės*, kurios IVK minimos užrašytos su <gerdz->⁷, plg. *Довггердзиуику* 1874 m., *Довггердзиуику* 1861–1865, 1874 m., <gerd->, plg. *Довггердиуику* 1873 m., <gierdz->, plg. *Dowgierdziszki* 1811, 1881 m., <girdz->, plg. *Dowgirdziszki* 1795, 1881 m., ir <gird->, plg. *Довггирдѣиуику* 1680, 1724, 1733, 1757, 1771 m. Pagal IVK, dažniausi yra XIX a. Šalčininkų r. kaimo *Bygirdaĩ* įrašai su <gird->, plg. *Bigirdy*, *Бузурды*, nors yra ir XVII, XIX a. įrašų iš IVK su <gerd->, plg. *Бузурды*, o iš IVDT – XIX a. įrašų su <gierd->, plg. *Bigierdy*. Dėl to galima daryti išvadą, kad oikonimų dėmenys *gerd-* ir *gird-* buvo užrašomi tais pačiais grafiniais variantais. Taigi vietovardžių, kaip ir asmenvardžių, kamienai, užrašyti <gierd->, <gerd-> ir jų variantais <gierdz->, <gerdz->, yra *gird-* perteikimo rezultatai.

4. Svarstant, kodėl oficialūs lietuvių onimai turi *gerd-*, o ne *gird-*, jeigu jų *e* atsirado vietoj *i* dėl perteikimo, manytina, kad dalis jų tęsia svetimkalbėse raštinėse paplitusius užrašymo variantus, kurie laikui bėgant įgavo oficialų statusą. Kita vertus, *gerd-*, ypač oikonimų, nusistovėjimui galėjo turėti įtakos ir tradicija lenkiškų šaltinių onimų digrafą <ie> interpretuoti kaip /e/ perteikimo rezultata⁸. Iš lietuvių onomastikos darbų matyti, kad tos pačios šaknies, kurios medialė užrašyta <ie>, <i>, istoriniai asmenvardžiai, aiškinant jų kilmę, dažniausiai gretinami su onimais, kurių vieni turi /i/, o kiti – /e/⁹, rodančiu polinkį <ie> aiškinti kaip /e/ užrašymą.

Zinkevičiaus (1977, 118–226) rinkinio asmenvardžiai, Garliausko (2004), Palionio (2008) surinkti vietovardžiai, kurie turi šaknies /i/, rodo,

⁷ Užrašymai su <dz> gali atspindėti ir tarminę ypatybę, ir lenkinimą (Sinkevičiūtė 2016, 244–245).

⁸ Balsio /e/ užrašymą <ie> ludija žemaičių pavardės su *giedr-*, žr. Sinkevičiūtė 2009, 348–349.

⁹ Pavyzdžiui, Maciejauskienė (1991, 145) mini, spėtina, dėl sutampančio vardo tą patį asmenį, kurio asmenvardžio pradžia kartą užrašyta <žin->, plg. *Martinus Žiniewicz*, kitą kartą – <žien->, plg. *Martinus Žieniewicz*, ir šį onimą gretina su pvd. *Ženėvičius*, *Žinėvičius*. Ragauskaitė (2005, 94) nurodo du tą patį vardą turinčius įvardijimus, kurio vieno asmenvardžio pradžia užrašyta <dzię->, plg. *Tomaša Dziękiewiczza*, kito – <dzin->, plg. *Tomażowi Dzińkiewiczowi*, ir šį asmenvardį gretina su pvd. *Dzenkėvičius*, *Dzinkėvičius*. LPŽ autoriai oficialiai su <gierd-> užrašytas dvikamienes pavardes priskiria prie asmenvardžių su *gird-*: prie pvd. *Baūgirdas* nurodo avd. *Bowgierd* V (LPŽ 1, 213), prie pvd. *Daūgirdas* – avd. *Dowgierd* V (LPŽ 1, 469) ir kt., o vienkamienę pavardę su <gierd-> teikia kaip kamieno *gerd-* asmenvardį: prie pvd. *Gerdzevičius* nurodo avd. *Gierdziewicz* V (LPŽ 1, 656).

kad lenkiškai užrašant lietuvių onimus šis balsis, be <i>, dažniau perteiktas <ie> nei <e>. Atvejų, kai tame pačiame šaltinyje iš tos pačios vietovės onimai užrašomi <gird-> ir <gierd->, plg. IAK įvardijimus *Heduigis Girdwilia*, *Christophorus Gierdwilis* (XVII a., Videniškės), ar tik <gierd->, plg. IAK įvardijimus *Joannes Gierdwilo*, *Theresa Gierdwilowa* (XIX a., Vadokliai), pasitaiko nemažai. Dėl to ir kamieno *gird-*, užrašyto <gerd->, onimai lenkų kalbos šaltiniuose yra retesni už *gird-*, perteikto <gierd->, vardus.

Minėti /i/ perteikimo atvejai patvirtina, kad sudurtinių pavardžių kamienas *gerd-* yra antrinis. Oficialų statusą turinčių vietovardžių, kurių pamatas – dvikamienis asmenvardis, dėmuo *gerd-* irgi nusistovėjo dėl užrašymų, o dažnesni užrašymai su <gierd-> tam galėjo turėti įtakos. Kad oikonimų *Daūgerdiškiai*, *Ėgerdiškis* pamatas susidarė pakitus *gird-*, nurodė ir Marija Razmukaitė (1999, 162–163). Taigi lietuvių sudurtinių onimų, turinčių kitą tą patį dėmenį, kamienas yra grafinis *gird-* variantas, kuris slavų kalbų šaltiniuose užrašytas <gerd->, <gierd->.

5. Kamienas *gerd-* sutampa su lie. *geřdas*, paliudytu iš lietuvių raštų. Pagal LKŽe, lie. *geřdas* ‘garsas, gandas, žinia’ žinomas iš Lenkijoje gimusio Samuelio Bitnerio, kuriam verčiant talkino panevėžiškis Jonas Božimovskis (jaunesnysis), ir kėdainiško Stepono Jaugelio-Telegos, lie. *geřdas* ‘juokavimas, pokštas’ – iš Konstantino Sirvydo, gimusio rytų aukštaičiuose, lie. *geřdas* ‘pasientyns’ – iš Mikalojaus Daukšos, kilusio nuo Kėdainių, veikalų. Tai rodo, kad lie. *geřdas* yra paliudytas iš rytų ir vakarų aukštaičių šiauliškių arealuose gimusių raštijos veikėjų darbų, dėl to manytina, kad šiuose arealuose esančių onimų dėmenį *gerd-* galima sieti ir su šiuo apeliatyvu.

Rytų ir vakarų aukštaičiuose yra tik antrojo kamieno *vil-* ir pirmojo kamieno *ei-* pavardžių su dėmeniu *gerd-*. Jos sudaro dalį onimų su *gerd-*, o kitos pavardės su antruoju kamieniu *vil-*, kaip ir su *vain-*, yra žemaičių areale. Vis dėlto ir vakarų aukštaičių su *vil-*, ir žemaičių su *vain-* asmenvardžių kamieno *gerd-* užrašymai varijuoja vienodai. Kadangi *gerd-*, *gird-* turinčiais onimais iš aukštaičių ir žemaičių plotų slavų kalbomis užrašyti ir tie patys asmenys, tose pačiose vietovėse ar arealuose esančių dabartinių onimų kamienas *gerd-* šaltiniuose perteiktas taip pat kaip ir *gird-*, tai dėl to atrodo, kad žemaičių ir aukštaičių sudurtinių pavardžių kamienas *gerd-* yra antrinis darinys, sutapęs su lie. *geřdas*. Ši teiginį remia ir faktas, kad visi sudurtiniai vardai, užrašyti su <gerd->, turi tuos pačius kitus kamienus kaip ir onimai su *gird-*, yra paplitę tuose pačiuose tarmių arealuose.

6. Be sudurtinių vardų, kamieną *gerd-* turi ir vienkamienės pavardės. Jas tiriant nustatyta, kad daugelis kamieno *gerd-* pavardžių kilo iš trumpinių, o jų kamienai *gerd-* ir *gird-* – variantiški (Sinkevičiūtė 2006, 149–150): pavardės su *gerd-* paplitusios ir vietovėse, iš kurių žinoma dvikamienių vardų su *gird-* (plg. pvd. *Gerdžiáuskas* Čk, *Gerdivilà* Čk ir *Daūgirdas* Čk), o pavardės su *gird-* yra dvikamienių vardų su *gerd-* paplitimo plotuose (plg. pvd. *Girdáuskas* Bb, *Vizgirdas* Bb ir *Gerdivilà* Bb). Taigi trumpinių kilmės kamieno *gerd-* onimai glaudžiai susiję su *gird-* turinčiais sudurtiniais asmenvardžiais, o tos pačios vietovės onimuose varijuojantys kamienai <*gerd-*> ir <*gird-*> atspindi užrašymo variantus.

Palyginus trumpinių kilmės kamieno *gerd-* pavardes su tos pačios kilmės kamieno *gird-* pavardėmis matyti, kad onimai su *gerd-* yra retesni, nors žinomi iš plotų, kuriuose paplitusios trumpinių kilmės pavardės su *gird-*. Pavardžių su *gerd-* daugiausia yra žemaičių (plg. pvd. *Geřčas* Krž, *Žgč*, *Gerčýs* Skdv, *Geřčius* Lž, *Gerdáitis* Rs, *Gerdáuskas* Kltn, *Gerdáuskis* Lkv, Šll, *Gérdikas* Šll, *Geřdžius* Ar, Klp), vakarų aukštaičių (plg. pvd. *Gerčikas* Šl, *Geřčius* Šl, *Gerdáuskas* Kn, *Geřdavas* Snt, *Gerdienis* Kn, *Gerdováitis* Snt, *Gerdžiáuskas* Čk, *Gerdžiunas* Kn, *Gerdžiúnas* Grš, Jnk, Snt, Šk) ir mažiau – rytų aukštaičių (plg. pvd. *Gerčiukas* Gdr, *Gerdzevičius* V, *Gerdžiúnas* Pn) arealuose. Kaip minėta, šiuose plotuose panašiu dažnumu paplitusios ir sudurtinės pavardės su *gerd-*, turinčios kitą dėmenį tokį patį kaip ir pavardės su *gird-*, kas ir remia trumpinių kilmės pavardžes su *gerd-* atsiradus iš sudurtinių onimų su *gerd-* ir *gird-*¹⁰.

Vienkamienių asmenvardžių užrašymai šaltiniuose taip pat atspindi įvairių jų kamienų perteikimą. IAK iš Videniškių, iš kur žinoma kamieno *vil-* sudurtinių vardų, užrašytų su pirmuoju kamieniu <*gird-*>, <*gierd-*> (žr. anksčiau), yra XVII a. vienkamienių asmenvardžių, užrašytų su <*gerd-*>, plg. *Anna Gerdilan*, <*gierd-*>, plg. *Stanislaus Gierdul*, ir <*gird-*>, plg. *Casimirus Girduilis*. Iš Kražių, kur paplitę kamieno *gird-* sudurtiniai vardai (plg. pvd. *Girdvainis*

¹⁰ Dalis onimų su *gerd-* yra paplitę tose žemaičių (plg. pvd. *Gerdžiunas* Trg, *Gerdáuskis* Vn) ir vakarų aukštaičių (plg. pvd. *Geřdžius* Jsv, *Gerdžiúnas* Lkš, Igl) vietovėse, kuriose, turimais duomenis, nefiksuoti dvikamieniai vardai su *gerd-* ar *gird-*. Manytina, kad minėtose vietovėse šios pavardės paplito arba dėl gyventojų migracijos, nes yra tuose tarmių arealuose, kur koncentruojasi šiuos kamienus turinčios trumpinių kilmės pavardės, arba iš šių vietovių šaltiniuose nepavyko rasti dvikamienių asmenvardžių su *gerd-* ar *gird-*. Kita vertus, pvd. *Geřdžius* Jsv galėtų būti ir pravardinis asmenvardis, kilęs iš lie. *geřdas* ‘garsas, gandas, žinia; pasiuntinys’, žinomo iš vakarų aukštaičių šiauliškių arealo.

Kr̄ž, *Vosgirdas* Kr̄ž), IAK užrašyta XVII a. onimų su <gerd->, plg. *Euphrosina Gerdecka*, ir <gierd->, plg. *Eufrosina Gierdecka*. IAK iš Gruzdzlių, iš kur žinomas sudurtinis asmenvardis su <gird->, plg. *Elisabetha Girdwoynica* (XVII a.), *Casimirus Girdwoyn* (XIX a.), yra ir XIX a. vienkamienių onimų, užrašytų su <gierd->, plg. *Kazimierz Gierdowski*, XVII a. – su <gierdz->, plg. *Zofia Gierdzicie*, ir <gird->, plg. *Mathias Girdowicz*. Zinkevičius (1977, 143) dar yra pateikęs trumpinių kilmės asmenvardžių, kurių kamieno *gird-* variantas *girdz-* (be <girdz->, plg. *Girdziowa*) XVII a. užrašytas <gerdz->, plg. (g. sg.) *Gerdzina*, ir <gierdz->, plg. *Gierdzanowicz*. Tai rodo, kad iš tų pačių vietovių varijuoja kamieno *gird-*, esančio dvikamienių ir trumpinių kilmės onimuose, užrašymai, kas atspindi trumpinių kilmės onimų kamieno *gerd-* susidarymą jį perteikiant.

7. Prūsų vardyne taip pat yra sudurtinių asmenvardžių, užrašytų su antruoju kamienu <gerd->, plg. avd. *Bygerde*, *Kanthegerde*, *Tulegerde* (Trautmann 1925, 139). Trautmanno (1925, 124) nuomone, jie galėjo atsirasti iš *gird-* jo /i/ užrašius <e> dėl vokiečių kalbos įtakos, o tokių /i/ perteikimo <e> atvejų pasitaiko ir kituose onimuose, plg. pr. avd. *Arwede*, *Arwedete*, *Arwedethe* (Trautmann 1925, 14), kur <wed-> užrašytas *vid-*. Dar yra su <gird->, <gerd-> užrašytų vienkamienių asmenvardžių (žr. Trautmann 1925, 33), remiančių mintį, kad prūsų onimuose <e> žymėtas balsis /i/, kas liudija prūsų vardyne buvus dvikamienius vardus su *gird-*.

Tačiau prūsų kamieno *gerd-* autentiškumo klausimas atrodo keblesnis, nes žinomas pr. *gerdaut* 'sakyti' (žr. PKPDB), kuris galėtų remti onimų su *gerd-* autentiškumą. Apskritai Trautmanno (1925) veikale visi dvikamieniai onimai užrašyti vien su <gerd-> ir juose nėra paliudytas <gird->, dėl to prūsų dvikamienių onimų kamieno *gerd-* antrinis pobūdis gali kelti abejonių.

Vis dėlto sudurtiniai prūsų onimai, užrašyti su <gerd->, nuo lietuvių skiriasi kitais kamienais: jie turi pirmuosius dėmenis *by-*, *kant-* ir *tul-*, su kuriais nepaliudyta antrojo kamieno *gird-* (ar *gerd-*) sudurtinių lietuvių asmenvardžių. Tai rodo, kad lietuvių ir prūsų kalbose yra skirtingų kamienų vardai, o bendrabaltiškų onimų, jeigu prūsų <gerd-> yra iš *gird-*, nebuvo ar neišliko. Kadangi lietuvių dvikamienių vardu kamienas *gerd-* yra antrinis, tai dėl to bendrabaltiško sudurtinių onimų kamieno *gerd-* rekonstruoti negalima.

8. Apibendrinimas.

Nors lietuvių dvikamienių vardu kamienas *gerd-* turi kelis kilmės aiškinimus, tačiau atrodo, kad *gerd-* yra iš *gird-* kilęs antrinis kamienas, atsiradęs užrašant onimus rusėnų ir lenkų kalbos šaltiniuose. Tokią *gerd-* kilmę

rodo tų pačių asmenų užrašymai rusėnų kalba dvikamienais asmenvardžiais su <gerd-> ir <gird->. Iš tų pačių arealų, net vietovių, šaltiniuose lenkiškai fiksuoti tų pačių kitų kamienų sudurtiniai asmenvardžiai su kamienais, užrašytais <gird->, <gierd-> ir <gerd->, o tokios užrašymo variacijos matomos ir vietovardžiuose, kurie dabar žinomi kaip dėmenų *gird-* ar *gerd-* onimai. Sudurtiniai asmenvardžiai su *gerd-* turi kitus tuos pačius kamienus kaip ir onimai su *gird-*, o tuose pačiuose arealuose esančios dvikamienių vardų ir trumpinių kilmės pavardės su *gerd-* yra pavardžių su *gird-* paplitimo plotuose. Tai remia antrinę *gerd-* kilmę, nes šaltiniuose su <gerd-> galėjo būti užrašytas bet kuris dėmens *gird-* lietuvių vardas. Vien iš raštų žinomas lie. *geřdas* nefiksuotas žemaičių areale, dėl to jis negali būti visų onimų kamieno *gerd-*, kurie dėsningsi pasklidę didesniuose onimų su *gird-* plotuose, pamatu. Kadangi lietuvių dvikamienių vardų ir trumpinių kilmės asmenvardžių dėmuo *gerd-* yra antrinis darinys, dėl to jis negali būti ir bendrabaltiškas.

ON THE AUTHENTICITY OF THE LITHUANIAN COMPOUND PROPER NAME STEM *gerd-*

Summary

This article deals with the issue of authenticity of the Lithuanian compound proper name stem *gerd-*. The proposal presented is that the stem *gerd-* is a secondary variant of *gird-* that arose in the process of writing Lithuanian onyms in Old Russian and Polish documents. Such an origin of *gerd-* is shown by the fact that compound names of the same individuals are written as both <gerd-> and <gird-> in Old Russian recordings. In Polish sources from the same area, even from the same village, compound proper names are written as <gird->, <gierd-> and <gerd->. The same spelling variation occurs in historical place names. Both *gerd-* and *gird-* are combined with exactly the same stems. Compound proper names and hypochoristica with *gerd-* occur in the same areas as those with *gird-*, which are more widespread. This supports the notion that *gerd-* is secondary, as any Lithuanian proper name with *gird-* could be written as <gerd-> in our sources. OLith. *geřdas*, known only from texts, is not found in the Žemaitian area. For this reason it cannot be the base of the stem *gerd-*, which spread in the areas in which onyms with *gird-* are better attested. Since the stem *gerd-* of Lithuanian compound proper names and hypochoristica is a secondary formation, it cannot be of Common Baltic origin.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Borowska, Nina 1955, Z badań nad litewskimi imionami osobowymi (Aus der Forschung über die litauischen Personennamen), *LPosn* 5, 4–10.

Garliauskas, Vidas 2004, *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

IAK – Istorinių asmenvardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre.

IVK – Istorinių vietovardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centre.

IVDT – Istorinių vietovardžių duomenų bazė, <http://www.lki.lt/tevi/> (2017-07-10).

Jurkėnas, Juozas 1966, *Drevnie složnye imena v piśmennyx pamjatnikax Velikogo Knjažestva Litovskogo*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Kuznecov, Jurij 1896, Drevnija dvuosnovnyja ličnye umena u Litovcev“, ix” sostav” i proisxoždenie (statja pervaja), *Živaja starina* 1, 32–50.

Leskien, August 1909, Litauische Personennamen, *IF* 26, 325–352.

LPŽ – Aleksandras Vanagas (red.), *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, Vilnius: Mokslas, 1985, 1989.

Maciejauskienė, Vitalija 1991, *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas.

Maciejauskienė, Vitalija 2009, Oikonimai Lankeliškių parapijos XVII amžiaus bažnytinėje knygoje, *Alt* 11, 159–188.

Palionis, Jonas 2008, *XVII a. pabaigos – XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

PKPDB – Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė, <http://www.prusistika.flf.vu.lt/> (2017-07-10).

Ragauskaitė, Alma 1999, XVI a. II pusės Kauno miestiečių kilmės lietuviškos kilmės asmenvardžiai, *ALL* 41, 145–158.

Ragauskaitė, Alma 2005, *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Razmukaitė, Marija 1999, Priesaginiai oikonimai iš asmenvardžių ir apeliatyvinių asmenų pavadinimų, *ALL* 41, 159–201.

Sinkevičiūtė, Daiva 2006, *Lietuvių dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų kilmės pavardės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Sinkevičiūtė, Daiva 2009, Pastabos dėl žemaičių trumpinių kilmės pavardžių, kilusių iš avd. *Gedrimas*, *Blt* 44(2), 347–353.

Sinkevičiūtė, Daiva 2016, Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė, *Alt* 18, 221–254.

Skardžius, Pranas 1996[1943], Lietuvių kalbos žodžių daryba, In Idem, *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Trautmann, Reinhold 1925, *Die altpreussischen Personennamen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Zinkevičius, Zigmas 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Zigmas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt]